

Міністерство освіти і науки України
Державна наукова установа
«Інститут освітньої аналітики»

Організація системи освіти Федеративної Республіки Німеччини

2022

НАУКОВИЙ КОЛЕКТИВ АВТОРІВ

Терещенко Г. М. (заступник директора з науково-організаційної роботи, с.н.с., к.е.н.), *Анісімова О. Ю.* (завідувач сектору аналізу фінансування освіти відділу статистики та аналітики освіти, к.е.н.).

Загальна інформація про систему освіти у ФРН

Освіта Німеччини є частиною системи освіти ЄС. Утім, незважаючи на процеси розбудови єдиного європейського освітнього простору, країни-члени ЄС мають національні особливості функціонування сегментів системи освіти від дошкільної до вищої. Зокрема, у країнах ЄС можна виділити три головні моделі організації шкільної освіти (див. Додаток 1)¹:

Однорівнева освіта. У такій системі немає формального переходу від початкової до середньої (базової) школи. З початку до кінця терміну обов'язкової освіти учні навчаються за спільною програмою.

Загальна основна навчальна програма. У цій системі освіти після успішного завершення початкової школи учні переходять до середньої (базової) школи. Навчання здійснюється за єдиною загальною навчальною програмою.

Диференційована неповна загальна освіта. Після успішного завершення початкового рівня освіти учні вже повинні вибирати різні освітні траєкторії, а сам вибір відбувається на початку або під час здобуття неповної середньої освіти. Після закінчення середньої (базової) школи учні отримують різні сертифікати (документи про здобуття середньої освіти) відповідно до обраної освітньої траєкторії.

У свою чергу, структура німецької системи освіти має свої особливості, зокрема організація освітнього процесу є відповідальністю федеральних земель, тоді як центральний федеральний уряд відіграє незначну роль.

Функціонування системи освіти та організація навчального процесу в Німеччині регулюються низкою нормативно-правових актів (на рівні федерального уряду й на рівні земель). Більшість законодавчих ініціатив стосуються методологічних підходів до побудови системи освіти та належать федеральному уряду, обсяг повноважень якого визначено законодавством. Повноваження ж місцевих органів влади в частині регулювання освітньої сфери визначає ціла низка законодавчих актів². Якщо федеральне законодавство не охоплює якісь окремі аспекти функціонування освіти, землі мають право ухвалювати власні законодавчі акти. Зокрема, у системі освіти ФРН таке їх право поширюється на сферу шкільної освіти, вищої освіти, освіти дорослих і безперервної освіти. Управління освітньою системою за цими напрямками майже виключно належить землям.

Центральним органом влади Німеччини у сфері реалізації державної політики у сфері освіти є Федеральне міністерство освіти та науки, що розробляє керівні принципи політики в галузі освіти й науки, а також ухвалює відповідні закони та адміністративні постанови. Міністерство тісно співпрацює з місцевими органами влади (землями), координуючи всю діяльність навчальних закладів, організацій і фондів. Відповідальність за питання освіти в Німеччині розподілена між землями та центральним урядом Федерації (він відіграє координуючу роль).

¹ The Structure of the European Education Systems 2019/20. URL: https://eurydice.org/wp-content/uploads/2019/10/the_structure_of_the_european_education_systems_2019_20.pdf.

² Legislation and official policy documents. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/legislation-25_en#ConstitutionLawFederalLaw.

Хоча існують сфери співпраці в освітній сфері, для яких такої різниці між обома частинами не існує, відомі як «спільні завдання» або «Gemeinschaftsaufgaben»³.

З огляду на державний устрій Німеччини, функціонування моделі освіти базується на принципі федералізму. Оскільки Україна є унітарною державою, то, на нашу думку, спосіб організації системи освіти в Німеччині не може бути для України прямим прикладом для наслідування.

Поряд із цим Німеччина створила одну з найкращих освітніх систем у світі. Навчання є безкоштовним і загальним, а навчання в школі – обов'язковим для всіх громадян країни. Сучасна освіта в Німеччині продовжує традиції попередніх років, коли вона впевнено посіла своє місце у п'ятірці країн-лідерів світу за рівнем освіти. Ці успіхи роблять німецькі заклади освіти гарним прикладом для інших держав, демонструють зацікавленість уряду в підвищенні престижності навчання на всіх рівнях⁴.

Система освіти Німеччини є досить розгалуженою і складною. Утім, у ній наявні традиційні сегменти: дошкільна, шкільна, професійна та вища освіта. Структурні елементи, які відображають особливості шкільної, професійної й вищої освіти, наведено в додатках 2 і 3.

Важливою особливістю німецької системи освіти є раннє визначення та відслідковування освітньої траєкторії учня. Уже починаючи з дошкільної освіти в ігровій формі вихователі намагаються визначити таланти, здібності та компетентності дітей. Така профорієнтаційна робота продовжується в школі.

Дошкільна освіта у ФРН

Традиції суспільного дошкільного виховання в Німеччині є одними з найдавніших. Організація дошкільної освіти покладається на місцеве управління в секторі опіки дітей і молоді. На федеральному рівні загальна координація покладається на Федеральне міністерство у справах сім'ї, пенсіонерів, жінок та молоді⁵.

Дошкільну освіту забезпечують освітні заклади, які обслуговують дітей до шестирічного віку, після цього діти переходять до школи. Центри денного догляду (Kindertageseinrichtungen) забезпечують дітей у віці до трьох років (ISCED 010) і від трьох років до початку переходу до початкової школи (ISCED 020) окремо (Krippen та Kindergärten, відповідно). Інколи вони працюють як одне ціле для всього етапу дошкільної освіти й догляду⁶.

У Німеччині діють чотири інститути дошкільної освіти:

Ясла (Kinderkrippe). Найперший щабель системи освіти та виховання в Німеччині. Ясла можуть відвідувати діти віком від 2 місяців до 3 років.

³ Federal Ministry of Education and Research. URL: https://www.bmbf.de/bmbf/en/home/home_node.html.

⁴ Особливості системи освіти в Німеччині. URL: <https://migrant.biz.ua/nimechchina/navchannya-de/osvita-v-nimechchyni.html>.

⁵ Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women and Youth. URL: <https://www.bmfsfj.de/>.

⁶ Early childhood education and care. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/early-childhood-education-and-care-31_en.

Дитячий садок (Kindergärten). Мережа дошкільних установ освіти, що працює з дітьми віком від 3 до 6 років. Більшість дитячих садків є приватними установами. Власник такого закладу має право встановити режим роботи, а також визначає розмір оплати працівників і внутрішній розпорядок дня. Головна мета дитячого садка – догляд за дітьми, поки батьки зайняті. Таким чином, дитячі садки не зобов'язані здійснювати підготовку дитини до школи. Проте існують програми підготовки, якщо батьки додатково оплатять роботу педагогів. Відвідування дитячого садка в Німеччині не є обов'язковим.

Дошкільні класи (Vorklassen). У дошкільних класах здійснюється підготовка дитини до вступу в школу. Акцент робиться на формуванні базових знань та навичок, необхідних для складання вступного іспиту до школи. Зазвичай у них займаються діти віком від 5 років.

Дитячий садок при школі (Schulkindergärten). На практиці здійснює ту саму діяльність, що й дошкільний клас. Відмінність між ними полягає в тому, що дитячий садок при школі працює при конкретній освітній установі, готуючи дітей до вступу до конкретної школи без додаткових вступних іспитів. Вік дітей, які тут навчаються, становить 5–6 років.

У Німеччині функціонують дошкільні заклади з повним чи неповним днем, призначені для дітей віком від 3 до 6 років; одноступеневі дошкільні заклади (переважно для старших дошкільників); пришкільні групи (для п'ятирічних дітей); підготовчі класи основної школи; інтернати для дітей із проблемами здоров'я та розвитку; материнські центри. Основні концептуальні засади виховання реалізуються в дитячих садках вільного й відкритого типів. Найпоширенішими закладами вільного типу є штейнерівські дитячі садки та Монтесорі.

Слід також зауважити, що за останніх 10 років профіль дитячих закладів істотно змінився. Кількість закладів, які пропонують дошкільну освіту виключно для дітей віком від трьох років і до початку школи, зменшилася, водночас дедалі більше центрів пропонують денний догляд для обох вікових груп. Однією з причин такої зміни у структурі пропозиції є розширення денного догляду за дітьми віком до трьох років, узгоджене Федерацією, землями й місцевою владою. З 1 серпня 2013 р. набуло чинності юридичне право на ЕСЕС у центрі денного догляду або службі догляду за дітьми з однорічного віку.

Для дітей, які досягли віку обов'язкового шкільного навчання, але за рівнем розвитку ще не спроможні впоратися з проблемами початкової школи, у деяких землях створені Schulkindergärten, Vorklassen oder Grundschulförderklassen. Ці заклади класифікуються на рівні МСКО 020 та підпадають під відповідальність міністерств освіти.

Відповідно до пункту 22 Книги 8 Соціального кодексу, дитячі садки й служби догляду за дітьми покликані заохочувати розвиток дитини як відповідального та самостійного члена громади. Крім того, дошкільна освіта й догляд повинні підтримувати та доповнювати виховання дитини в сім'ї й допомагати батькам краще поєднувати роботу з вихованням дітей. Цей обов'язок включає навчання, виховання та догляд за дитиною й стосується соціального, емоційного, фізичного та психічного розвитку дитини. Дошкільна освіта

передбачає також передання керівних цінностей і правил. Забезпечення виховання та догляду має бути адаптоване до індивідуального віку й стадії розвитку дитини, мовних та інших можливостей, життєвої ситуації та інтересів із урахуванням етнічного походження дитини. З точки зору педагогіки й організації, спектр пропонованих послуг має ґрунтуватися на потребах дітей та їхніх сімей. У цьому контексті надавачі денного догляду повинні забезпечувати задоволення не лише найбільших інтересів дитини, а й необхідних для її розвитку, а також відповідні процедури для участі в особистих справах і можливість скарг. У випадку дітей з обмеженими можливостями дитячі заклади денного догляду та місцеве управління у справах молоді співпрацюють з іншими залученими реабілітаційними установами⁷.

Шкільна освіта у ФРН

Зазвичай загальне обов'язкове шкільне навчання починається для всіх дітей у Федеративній Республіці Німеччині з моменту досягнення ними шестирічного віку й передбачає дев'ять років повної форми навчання. У Німеччині 16 федеральних земель, і в кожній із них саме земельний уряд (а не федеральний) регулює систему шкільної освіти. Система освіти Німеччини характеризується відмінностями для кожної землі (Bundesländer).

Початкова освіта проводиться в початкових класах та у складі загальноосвітніх шкіл і включає 1–4-й або 1–6-й класи (Берлін та Бранденбург). Основним завданням початкової освіти є підготовка дітей (із широким використанням ігрової форми) до більш систематичних форм шкільного навчання з урахуванням індивідуальних потреб окремих учнів. У червні 2015 р. Постійна конференція міністрів освіти та культури (Kultusministerkonferenz) ухвалила «Рекомендації щодо роботи в початковій школі» («Empfehlungen zur Arbeit in der Grundschule»). Наразі ці рекомендації вони оновлюються та доповнюються з огляду на результати відповідних порівняльних тестів успішності шкіл. Згідно з цими рекомендаціями, завдання початкової школи – забезпечити базову шкільну освіту за спільною освітньою програмою для всіх дітей⁸.

Після початкової школи, а саме після 4-го класу (в Берліні та Бранденбурзі після 6-го класу), відбувається ранній поділ на освітні рівні.

Після закінчення початкової школи вчителі й батьки спільно вирішують, до якої середньої школи віддати дитину залежно від її успішності. У лютому кожного року (в четвертому класі) настає час прийняття рішення: учні отримують табелі за перше півріччя, а батьки – характеристику класного керівника з порадою, до школи якого типу варто далі віддати дитину.

Німецька шкільна система має ієрархічну структуру та мотивує школярів дуже рано обирати певний напрямок розвитку, за якою освітньою траєкторією

⁷ Early childhood education and care. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/early-childhood-education-and-care-31_en.

⁸ Primary education. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/primary-education-18_en.

рухатися далі. Профорієнтаційна робота є важливою складовою освітнього процесу в Німеччині. Вибір школи означає й вибір майбутнього закладу вищої освіти. Такий поділ, зокрема, наведено в Додатку 3, що схематично демонструє освітні траєкторії учнів.

Середня освіта Німеччини представлена середніми загальноосвітніми школами. Вони поділяються на школи першого (Sekundarbereich I) і другого (Sekundarbereich II) ступенів.

У переважній більшості федеральних земель існують такі основні типи середніх загальноосвітніх шкіл I ступеня:

- головна школа (Hauptschule);
- реальна школа (Realschule);
- гімназія (Gymnasium);
- загальна школа (Gesamtschule);
- спеціальна школа (Sonderschule).

До середньої освіти II ступеня належать:

- професійні школи;
- професійні спеціалізовані училища;
- додаткові професійні училища;
- підвищені спеціальні училища;
- професійні гімназії;
- середні спеціальні професійні навчальні заклади – фахові школи;
- школи, що надають однорічну допрофесійну підготовку, однорічну базову професійну підготовку⁹.

Зазначені заклади середньої освіти відрізняються за тривалістю навчання та кваліфікацією після закінчення школи. Утім, система загальної середньої освіти ФРН є досить відкритою, що дає змогу переходити з одного типу курсу на інший, і передусім це стосується професійної школи. Певну кваліфікацію можна також набути згодом у професійно-технічних закладах освіти, у закладі освіти дорослих або екстерном.

Організація шкіл насамперед базується на принципі базової загальної освіти, індивідуальної спеціалізації й заохочення учнів відповідно до їхніх здібностей. Школи намагаються досягти цих цілей шляхом:

- сприяння загальному інтелектуальному, емоційному та фізичному розвитку учнів, навчання їх самостійності, приймати рішення, яким чином нести свою частку особистої, соціальної й політичної відповідальності;
- забезпечення навчання на основі рівня академічних знань, що враховує вікові концептуальні здібності учнів і вимоги, які до них висувуються;
- поступового підвищення ступеня спеціалізації відповідно до здібностей та нахилів кожного учня. Тобто функціонує система профорієнтації, завдяки чому згодом визначається, до якого закладу вищої освіти вступатиме учень та яку професію обере;

---

⁹ Secondary and post-secondary non-tertiary education. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/secondary-and-post-secondary-non-tertiary-education-18_en.

- підтримки відкритої системи, що дає змогу переходити з одного типу школи до іншого після етапу вибору професійної орієнтації.

Після того як учні закінчили обов'язкове шкільне навчання, зазвичай коли їм виповнилося 15 років, вони переходять на рівень старшої середньої освіти. Тип школи залежить від кваліфікації, набутої після закінчення середньої освіти. Спектр пропонованих курсів включає загальну освіту денної форми навчання та професійно-технічні школи, а також професійну освіту й навчання в рамках дуальної системи.

Зауважимо, що старша загальноосвітня школа надає право переходу до системи вищої освіти (вступу до університетів). Таке право мають випускники гімназій. Метою навчання та роботи на вищому рівні гімназії є набуття загальної вступної кваліфікації до університету (*Allgemeine Hochschulreife*), котра надає право вступати на будь-який курс навчання в будь-якому закладі вищої освіти, а також дає можливість почати курс професійної освіти й навчання. Навчання в гімназії забезпечує поглиблену загальну освіту, загальну здатність до академічного навчання та пропедевтику наукової роботи. Особливе значення мають глибокі знання, навички й компетенції з таких предметів: німецька, іноземна мова та математика. Навчання організовано за фаховими й міждисциплінарними напрямками. Пропонуються приклади ознайомлення з академічними питаннями, категоріями та методами, а також надається освіта, яка сприяє розвитку та зміцненню особистості, формуванню навичок соціально відповідального життя та участі в процесах у демократичному суспільстві. Навчання в гімназії включає відповідну інформацію про заклади вищої освіти, про професійні галузі і структури та вимоги вищої освіти, а також інформацію про ринок праці.

У свою чергу, професійні школи та професійне навчання функціонують переважно в рамках дуальної системи. Навчальні курси, що викладаються в закладах професійно-технічної освіти на старшому рівні середньої освіти, дають змогу набуття професійну кваліфікацію для компетентної роботи, наприклад, в *anerkannter Ausbildungsberuf* (визнана професія, яка вимагає формального навчання) або в професії, на яку особи можуть претендувати лише після відвідування школи. Крім того, резолюціями Постійної конференції міністрів освіти та культури визначено перелік курсів професійної кваліфікації, що можуть привести до здобуття вищої освітньої кваліфікації (детальніша інформація про дуальну систему наводиться нижче)¹⁰.

Молоді люди, які не відвідують повну загальноосвітню школу чи професійно-технічне училище після завершення обов'язкового загального навчання, усе одно повинні відвідувати заклади неповної форми навчання (обов'язкове навчання *Berufsschule – Berufsschulpflicht*). Зазвичай це триває три роки.

---

¹⁰ Secondary and post-secondary non-tertiary education. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/secondary-and-post-secondary-non-tertiary-education-18_en.

Професійна (дуальна) освіта у ФРН

Система професійної освіти в Німеччині має досить складну структуру, специфічну для кожної з федеральних земель, та базується на дуальній моделі підготовки робітників у закладах освіти різноманітних типів.

Підготовка кваліфікованих робітників за дуальною системою.

Сутність дуальної системи освіти полягає у взаємодії державних професійних шкіл (Berufsschule) і приватних підприємств, яка регулюється на законодавчому рівні. Відповідальність за взаємодію від підприємств несе федеральний уряд, а за діяльність професійних шкіл – керівництво федеральних земель.

Дуальна система освіти в сучасній Німеччині функціонує в усіх видах економічної діяльності країни: промисловому виробництві, торгівлі, сільському господарстві, домашньому господарстві, управлінні, сфері послуг тощо. Відповідно до Закону Німеччини «Про професійну освіту», освіта може надаватися лише з професій, визнаних державою. Тривалість професійної підготовки молоді в закладах дуальної системи освіти становить від 2 до 3,5 року, залежно від обраної професії. Короткотермінове навчання, з метою присвоєння кваліфікації, у Німеччині не практикується.

У дуальній системі освіти важливе місце посідають професійні школи. У них навчання здійснюється за багатьма напрямками професійної підготовки, які охоплюють 349 визнаних на державному рівні професій. Основними є «Виробництво та техніка», «Комерція», «Домашнє господарство», «Соціальний догляд», «Сільське господарство», «Садівництво», «Ресторанна справа/Кулінарія», «Гірнична промисловість», «Харчова промисловість».

Професійні школи дуальної системи освіти поділяються на два типи: професійні школи неповного тижневого навантаження (Teilzeitschule), навчання в яких триває 1-2 дні на тиждень, а решту часу учні проводять на підприємствах, та школи з блоковим навчанням (Blockunterricht). Блокове навчання в професійній школі є альтернативною формою організації навчального процесу. Замість традиційного навчання 1-2 дні на тиждень у блоковій системі ці заняття проводяться безперервно протягом кількох тижнів, а решту часу учні навчаються на підприємстві.

Професійні школи дуальної системи освіти є партнерами підприємств, причому останні в організації професійної підготовки учнів виконують домінуючу роль. Разом вони навчають старшокласників професій відповідно до навчальних планів. Навчання на підприємствах триває 3-4 дні на тиждень.

Під час професійної підготовки в професійних школах учні зобов'язані складати проміжні іспити, що слугують контролем успішності та не впливають на результат випускних іспитів. Навчання в професійних школах дуальної системи освіти закінчується складанням випускних (кваліфікаційних) іспитів, які, закономірно, різняться залежно від обраної професії та складаються з теоретичної (усної й письмової) та практичної частин. Порядок проведення кваліфікаційних іспитів і екзаменаційні вимоги стандартизовані, як правило, на

державному рівні. Однак розроблення екзаменаційних завдань та їх затвердження належать до компетенції земельних органів влади.

Після складання випускних іспитів учні одержують три атестати: атестат підприємства, на якому здійснювалася професійна підготовка, з характеристикою учня, що має велике значення для успішного працевлаштування за спеціальністю; свідоцтво про закінчення професійної школи, де відображена успішність учня за весь період навчання, і кваліфікаційне свідоцтво, яке видається торгово-промисловою палатою та слугує підтвердженням професійної придатності майбутнього кваліфікованого робітника або комерційного працівника.

Професійна підготовка учнів у професійних школах і на підприємствах Німеччини здійснюється за заздалегідь розробленими навчальними планами й програмами, які регламентують зміст професійної освіти. У Німеччині такі документи розробляються та затверджуються на рівні Федерального міністерства освіти і науки із залученням галузевих міністерств. Навчально-програмна документація видається у вигляді збірників і включає такі документи:

- рекомендації для професійних шкіл;
- структуру (опис) професій;
- типовий навчальний план;
- рекомендації щодо організації навчального процесу;
- програми навчальних дисциплін;
- рекомендації щодо оцінювання результатів навчання.

Відповідно до ст. 22 Закону Німеччини «Про професійну освіту», організація професійної підготовки старшокласників на підприємствах має відповідати таким вимогам:

1. Підприємство повинне мати чітко виражений профіль, адекватний напрямку професійної підготовки.

2. Підприємство має бути належно обладнаним (верстати, інструменти, апарати, прилади, спеціальне обладнання для магазину чи офісу, а також розроблені правила техніки безпеки та ін.). Підприємство, що не володіє повною мірою необхідним педагогічним і технічним потенціалом, одержить дозвіл на професійну підготовку учнів лише за умови, якщо доведе, що наявні недоліки можуть бути компенсовані за рахунок додаткового навчання в навчальних центрах поза підприємством (*überbetriebliche Berufsbildungsstätte*).

3. Підприємство, крім професійної підготовки, має сприяти соціальній освіті: навчати етичних норм, прийнятих у суспільстві й виробничій галузі.

4. Чисельність учнів на підприємстві має відповідати кількості наявних навчальних місць і викладацького персоналу.

5. Навчальний персонал повинен не тільки мати професійні знання, а й бути професійно придатним, володіти педагогічними вміннями, тобто організувати процес професійної підготовки таким чином, щоб забезпечити формування мотивації в учнів до самовдосконалення за обраною професією протягом трудового життя. Згідно із Законом Німеччини «Про професійну освіту», майстрами можуть працювати особи, що досягли 24-річного віку та мають необхідні особисті й педагогічні риси. Як правило, майстрами є

кваліфіковані робітники, інженери, техніки, підприємці, тобто фахівці з багаторічним досвідом роботи. Професійно-педагогічну підготовку майстри отримують на спеціальних курсах. Навчання триває від 120 до 200 год. і закінчується іспитом, що містить письмову (тривалість 5 год.) та усну (30 хв.) частини.

Особливе значення для німецької дуальної системи освіти мають школи однорічної базової професійної підготовки (Berufsgrundbildungsjahr) і однорічної допрофесійної підготовки (Berufsvorbereitungsjahr), оскільки вони забезпечують заклади дуальної системи освіти абітурієнтами. На навчання до шкіл однорічної базової професійної підготовки вступають здебільшого випускники головних шкіл, які планують продовжити своє навчання в закладах дуальної системи освіти, однак ще не визначилися щодо майбутньої професії. У цих закладах освіти основними напрямками професійної підготовки є: «Економіка і управління», «Металотехніка», «Електротехніка», «Техніка будівництва», «Текстиль і одяг» та ін. Термін навчання в них становить один рік. У школах однорічної професійної підготовки здійснюється загальноосвітня, професійно-теоретична й професійно-практична підготовка учнів. До основних загальноосвітніх предметів належать: «Німецька мова», «Релігія», «Основи здоров'я», «Спорт», «Суспільствознавство», «Політологія». Професійно-теоретичні та професійно-практичні дисципліни залежать від вибору напрямку професійного навчання. Однорічна базова професійна підготовка проводиться в школах як із неповним, так і з повним тижневим навантаженням. Остання має назву «однорічна базова шкільна підготовка» (Berufsgrundschuljahr).

Досить популярною серед учнів головної школи є однорічна допрофесійна підготовка (Berufsvorbereitungsjahr), яка здійснюється в школах із повним тижневим навантаженням. Зазвичай її проходять учні, котрі не закінчили 10-й клас головної або спеціальної школи, мають труднощі з вивченням німецької мови та яким важко дається навчання. Разом зі щоденним відвідуванням школи старшокласники зобов'язані раз на тиждень проходити практику на підприємствах. Однорічна допрофесійна підготовка включає загальноосвітні, професійно-теоретичні й професійно-практичні предмети. До обов'язкових загальноосвітніх предметів належать: «Німецька мова», «Релігія», «Суспільствознавство», «Економіка» та «Спорт». На заняттях учні діагностують свої професійні можливості й проходять тестування здібностей та інтересів, що сприяє свідомому вибору майбутньої професії. Навчання в школах однорічної допрофесійної підготовки завершується складанням письмового й усного іспитів. Успішне закінчення такої школи дає можливість одержати атестат 10-го класу головної школи та почати здобувати професійну освіту в закладах дуальної системи освіти або в однорічних професійних спеціалізованих училищах. Школи однорічної базової професійної підготовки й однорічної допрофесійної підготовки є важливою складовою середньої освіти другого ступеня, оскільки ці заклади освіти забезпечують можливість старшокласникам не лише підвищувати рівень базової середньої освіти, а й одночасно проходити допрофесійну підготовку.

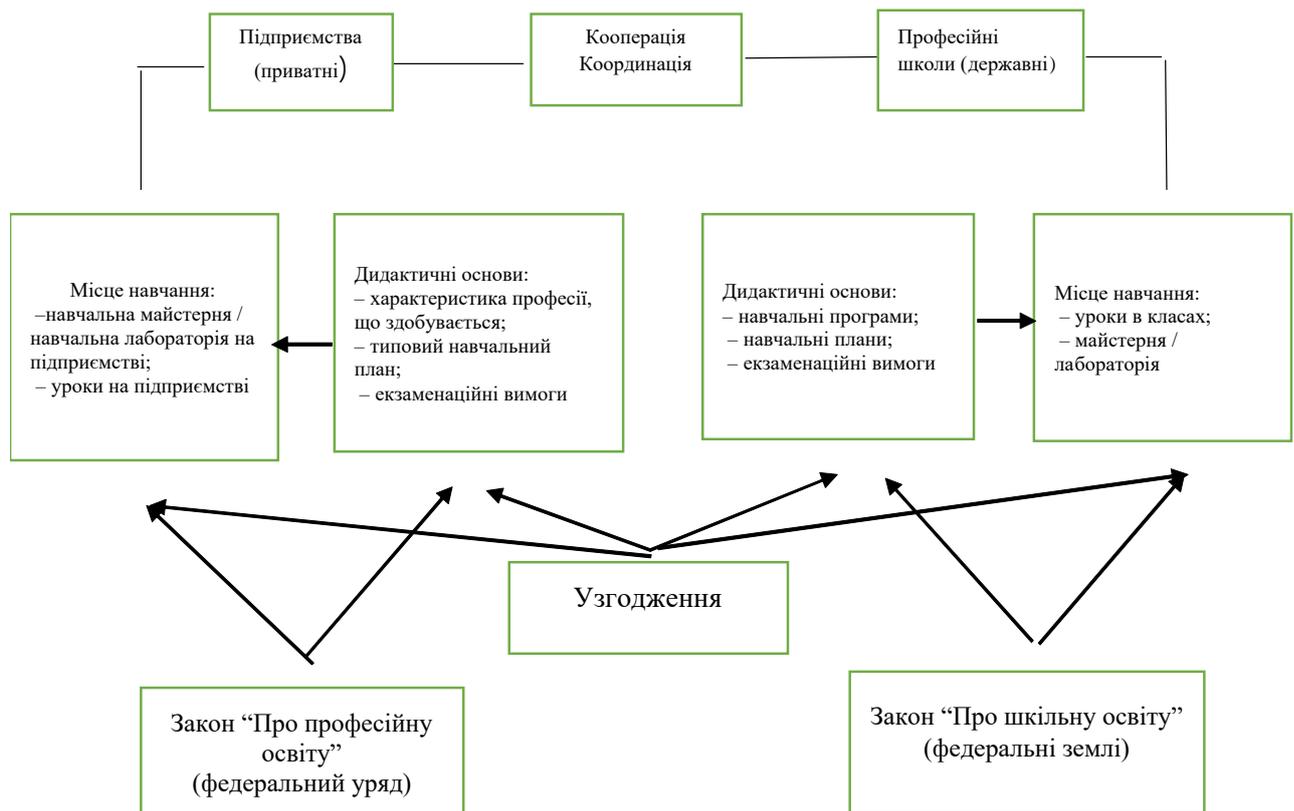

Рис. 1. Структура дуальної системи професійної освіти Німеччини

Підготовка кваліфікованих робітників у закладах середньої освіти другого ступеня.

Підготовка кваліфікованих робітників у закладах середньої освіти II ступеня відбувається в професійних спеціалізованих училищах. Професійні спеціалізовані училища (Berufsfachschule) – це, як правило, училища з повним тижневим навантаженням, котрі можуть забезпечувати як однорічну допрофесійну підготовку, що сприяє отриманню знань з певної професії чи групи професій та не надавати професійну кваліфікацію, так і надавати кваліфікацію асистента з обраної професії та свідоцтво про закінчення повної середньої освіти. Необхідною умовою вступу до цього навчального закладу є наявність атестату про закінчення середньої освіти I ступеня (базової середньої освіти); в умовах вступу не передбачено наявності попереднього виробничого досвіду або попередньої професійної підготовки в інших закладах середньої освіти II ступеня.

Існує три типи професійних спеціалізованих училищ:

1) професійні спеціалізовані училища з повним тижневим навантаженням, випускники яких набувають кваліфікацію асистента з обраної професії та здобувають повну середню освіту, що дає можливість вступу до спеціалізованих закладів вищої освіти (Fachhochschulreife);

2) професійні спеціалізовані училища, у яких учні оволодівають переважно знаннями з однієї професії торгово-економічного спрямування;

3) професійні спеціалізовані училища, що надають допрофесійну підготовку з однієї чи декількох професій.

В училищах *першого типу* навчання триває від двох до трьох років та здійснюється за багатьма напрямками професійної підготовки. Основними з них є: «Техніка», «Природознавство і промисловість», «Економіка», «Домашнє господарство та соціальне забезпечення», «Охорона здоров'я», «Іноземні мови», «Ресторанна справа / Кулінарія», «Мистецтво, дизайн та архітектура», «Харчова промисловість», «Мода і одяг», «Туризм та організація дозвілля», «Спорт». У цих училищах навчаються переважно ті старшокласники, котрі планують у майбутньому здобувати вищу освіту. Під час навчання в професійних спеціалізованих училищах першого типу передбачено обов'язкове проходження практики, яка поділяється на шкільну й виробничу. Тривалість шкільної практики коливається від 8 до 12 тижнів, залежно від напрямку професійної підготовки. Відповідно, й термін проходження виробничої практики є різним і становить від 8 до 12 тижнів. Перед початком проходження виробничої практики між учнем та підприємством укладається договір, де зазначаються мета й вид професійної діяльності, початок і тривалість професійної підготовки та щоденник занять старшокласників. Навчання в професійних спеціалізованих училищах першого типу закінчується складанням випускних іспитів, які включають письмову, усну та практичну частини. Успішне складання випускних іспитів дає можливість вступу до спеціалізованих закладів вищої освіти. Випускники професійного спеціалізованого училища першого типу здобувають кваліфікацію асистента з обраної професії.

У сучасних умовах до професійних спеціалізованих училищ *другого типу* відносять торговельні професійні школи (Kaufmännische Berufsschule) та економічні школи (Wirtschaftsschule). Навчання в таких училищах триває два роки. До обов'язкових предметів у професійних спеціалізованих училищах другого типу належать: «Німецька мова», «Англійська мова», «Релігія», «Соціологія», «Діловодство», «Статистика», «Економіка підприємства», «Народне господарство», «Облік», «Проектна робота», «Спорт». Обов'язковими предметами на вибір є: «Математика», «Французька мова», «Комунікація в бізнесі» і заняття на навчально-тренувальній фірмі. Практичну підготовку учні професійних спеціалізованих училищ другого типу проходять як на вказаних фірмах (Lernfirma / Übungsfirma / Juniorenfirma), так і на підприємствах. Навчально-тренувальна фірма є імітаційною та являє собою спрощену модель реальної фірми, що працює в конкретній сфері діяльності. Такі фірми функціонують як реальні підприємства та співпрацюють з іншими імітаційними фірмами Німеччини й зарубіжжя (Польщі, України та ін.) за допомогою листів, електронної пошти. Велике значення в процесі професійної підготовки старшокласників на імітаційних навчально-тренувальних фірмах надається застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій (робота з електронними й інтернет-ресурсами, розроблення презентацій у PowerPoint). Роль вчителя є обмеженою та полягає в цілеспрямованій підтримці учнів. Разом із практичною професійною підготовкою на навчально-тренувальних фірмах у професійних спеціалізованих училищах другого типу є обов'язковим проходження

виробничої практики, тривалість якої становить 8 тижнів. Навчання в цих училищах закінчується складанням випускних іспитів. Випускники професійного спеціалізованого училища другого типу здобувають кваліфікацію асистента з обраної професії.

Найпопулярнішими в Німеччині є професійні спеціалізовані училища *третього типу*. У них здійснюється допрофесійна підготовка старшокласників. Основним їх контингентом є випускники 9-го класу головної школи. Навчання триває від одного до двох років та проводиться за багатьма напрямками професійної підготовки, основними з яких є: «Економіка», «Металургія та техніка», «Електротехніка», «Виробництво вантажного транспорту», «Деревообробна промисловість», «Текстильна промисловість», «Шкіряна промисловість», «Готельне господарство» та ін. Закінчення дворічних професійних спеціалізованих училищ третього типу прирівнюється до закінчення реальної школи й дає можливість навчатись у будь-якому училищі Німеччини II ступеня.

Усі професійні спеціалізовані училища, незалежно від статусу – державні чи приватні, підлягають контролю з боку Федерального міністерства освіти і науки. Виняток становлять медичні школи, які входять до складу лікарень і шпиталів та здійснюють професійну підготовку майбутніх медичних сестер і санітарів.

Одним із наймолодших і досить популярних закладів середньої освіти II ступеня в Німеччині є спеціальні училища підвищеного типу (Fachoberschule), навчання в яких зазвичай триває від одного до двох років (11, 12-й класи), а в деяких федеральних землях, наприклад у Північному Рейні-Вестфалії та Баварії, – три роки. Умовою вступу до спеціальних училищ підвищеного типу Німеччини є закінчення реальних шкіл або гімназій I ступеня. Обов'язковими предметами на першому році навчання (в 11-му класі) у спеціальних училищах підвищеного типу є: «Німецька мова», «Англійська мова», «Математика», «Економіка», «Право», «Політекономія», «Історія», «Фізика/Хімія/Біологія», «Спорт»; на другому році навчання (у 12-му класі) – «Німецька мова», «Англійська мова», «Математика», «Економіка», «Право», «Політекономія», «Історія», «Фізика/Хімія/Біологія», «Спорт». Обов'язковими предметами на вибір – «Статистика / Економічна інформатика», «Математика / Іноземна мова». Тижневе навантаження учнів становить 34 год. Разом із теоретичним навчанням обов'язковим є проходження практики. Її тривалість на першому році навчання – 800 год. Практична професійна підготовка може здійснюватись як протягом усього першого року навчання (у цьому випадку старшокласники відвідують виробничу практику щодня по обіді, а зранку навчаються в спеціальних училищах підвищеного типу), так і за допомогою альтернативної форми організації навчального процесу – блокового навчання. У блоковій системі практична професійна підготовка здійснюється протягом кількох тижнів, а решту часу старшокласники навчаються в училищах. Про місце проходження практики учневі необхідно подбати самому й заздалегідь. Перед початком практики учні одержують щоденники, де вони щотижня роблять записи про її перебіг. Під час

практичної професійної підготовки учні зобов'язані два рази звітувати про виконану ними роботу. Після успішного закінчення практичного навчання підприємство видає старшокласникам свідоцтво. Відмінне проходження практики є передумовою для допуску до випускних іспитів. Учні, котрі не відвідували практику або не відпрацювали пропущені заняття, не допускаються до складання іспитів і залишаються на повторний курс навчання. Навчання в спеціальних училищах підвищеного типу завершується складанням випускних іспитів та одержанням атестату про повну середню освіту й професійну підготовку¹¹.

Національна рамка кваліфікації ФРН

У жовтні 2006 р. Федеральне Міністерство освіти і науки (*далі* – ФМОН) та Постійний комітет міністрів сфери освіти і культури Федеративної Республіки Німеччини (*далі* – ПКМОК) погодилися спільно розробити Національну рамку кваліфікацій Німеччини (*далі* – НРКН). НРКН являє собою комплексну матрицю для групування кваліфікацій, яка охоплює всі види (типи, форми) освіти та істотно полегшить орієнтацію у сфері освіти країни. Для цього НРКН віддзеркалює 8 базових рівнів професійних і особистісних здібностей (компетенцій), що дає змогу згрупувати кваліфікації, набуті в межах загальної, вищої й професійно-технічної освіти.

Точкою відліку для цього рішення стала рекомендація Європарламенту та Ради ЄС, що набрала чинності 23 квітня 2008 р. Вона орієнтувала всі країни ЄС, у т. ч. Німеччину, на:

- застосування Європейської рамки кваліфікацій (*далі* – ЄРК) як довідникового керівництва для порівняння кваліфікаційних систем (рамок);
- розроблення національної системи відповідно до національного законодавства й специфічної практики;
- встановлення співвідношення національних кваліфікаційних систем (рамок) із ЄРК;
- вжиття заходів і докладання зусиль для того, щоб до 2012 р. усі нові кваліфікаційні сертифікати відповідали вимогам ЄРК.

У зв'язку з цією рекомендацією головним завданням ФМОН і ПКМОК стало проведення відповідного групування кваліфікацій, які застосовуються (присвоюються) в Німеччині, щоб використовувати їх як механізм збільшення працевлаштування громадян Німеччини на європейському ринку праці. ФМОН і ПКМОК утворили об'єднання «Координаційна група федерального уряду з проектування та запровадження НРКН». У цій роботі задіяні зацікавлені сторони у сферах середньої, вищої й професійно-технічної освіти, соціальні партнери та інші експерти. Звіти про результати роботи цієї групи спрямовуються до Федерального уряду й відповідних профільних представництв, у т. ч. на

---

¹¹ Козак Т. Б. Професійна підготовка молоді у Німеччині : монографія / за ред. В. А. Поліщук. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2016. 254 с. ISBN 978-617-7331-28-4. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/15683/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D0%BA.pdf>.

регіональному (федеральні землі) рівні. Координаційна робоча група НРКН підготувала та подала на експертизу зацікавленим сторонам перший варіант НРКН. Наразі проводяться дослідження щодо функціональності й ефективності групування кваліфікацій. Метою цього процесу є моніторинг структур матриці НРКН для отримання певних висновків із урахуванням вагомості описових категорій.

Завдання полягає в тому, щоб відобразити подібність і розбіжність між кваліфікаціями більш прозоро та зрозуміло, передусім для вільного сприйняття й застосування закладами освіти, роботодавцями, працівниками та студентами (учнями). Важливий аспект у цьому контексті – забезпечення надійності підготовки кадрів за рахунок високої якості, розвитку просування ідеї стосовно того, що кваліфікаційні процеси повинні базуватися на результатах навчання, тобто на «орієнтації на кінцевий результат (продуктивне працевлаштування)».

Ураховуючи масштаби й рівень охоплення цим процесом, НРКН повинна певною мірою відповідати специфічним характеристикам системи освіти Німеччини, сприяти досягненню ефективного оцінювання та порівнянності німецьких кваліфікацій у ЄС. Таким чином, НРКН діятиме в інтересах надання найкращих перспектив і можливостей, сприяючи підвищенню мобільності учнів (студентів) і працівників між Німеччиною та іншими європейськими країнами. Не менш важливим завданням НРКН виступає розроблення й удосконалення доступу до участі в навчанні протягом життя, застосування кваліфікацій для будь-кого, зокрема для безробітних і осіб, котрі представляють незаможні верстви населення.

При цьому наголос робиться на тому, що для досягнення подібності НРКН і ЄРК необхідно орієнтувати першу на потреби європейського ринку праці, на забезпечення тіснішого зв'язку між системами освіти (навчання) та зайнятості, організувати відповідно до попиту на ринку праці, водночас у центрі уваги повинна бути компетентність дій, тобто здатність (компетенція) особи. НРКН, як система, спрямована на ринок праці, має запропонувати роботодавцям створення додаткової вартості. Опосередкованим засобом для цього є покращення розуміння кваліфікацій працівниками. НРКН повинна надати керівникам кадрових служб підприємств орієнтовні ознаки стосовно того, що може, що вмє та здатен зробити кандидат (пошукач) завдяки своїй кваліфікації. Тому вкрай важливим компонентом є опис (дескриптор) рівня кваліфікації, де в зрозумілій формі зазначається, яка практична здатність (компетенція) передається в межах відповідної кваліфікації. Поряд із цим НРКН має допомагати працівникам і випускникам закладів освіти чітко довести те, на що вони здатні (компетентні) в майбутній трудовій (професійній) діяльності. У цьому контексті в Німеччині на сьогодні багато учнів закладів профтехосвіти при вступі до університетів розпочинають все з нуля, тобто наявні в них знання, вміння, навички та здатності (компетенції) не враховуються, що штучно збільшує час навчання, призводить до неефективних витрат (витрат) фінансових, часових ресурсів, збитків для економіки, суспільства й окремо взятої особи.

Окрім того, НРКН повинна продемонструвати Європі сильні сторони національної освітньої системи, орієнтуватися на чинні й майбутні кваліфікації.

Ключовими принципами розбудови НРКН виступають:

1. Покриття всієї системи освіти практичними здатностями (компетенціями). У цьому контексті НРКН показує, як кваліфікації, набуті на різних рівнях, пов'язані одна з одною, як вони співставляються чи порівнюються (з урахуванням застосування в трудовій діяльності). Ключовим моментом є те, що практична здатність (компетенція) є головною структурною ознакою НРКН. Іншими словами, із запровадженням цієї матриці шкільна, професійна та вища освіта мають орієнтуватися в результатах навчання на кваліфікацію, яка враховує професійний принцип.

2. Посилення прозорості і взаємозв'язку кваліфікацій. Увага зосереджується передусім на тому, щоб результати навчання в різних секторах освітньої системи Німеччини взаємодіяли між собою. Особливо це стосується «роз'єднаних» професійної й вищої школи. Зазначене дасть змогу підвищити привабливість і конкурентоспроможність німецьких навчальних закладів. Окрім цього, ліквідація штучних (формальних) обмежень у сфері освіти сприятиме реалізації випускниками системи ПТО, які бажають навчатись у закладах вищої освіти, своїх планів, навіть без формального допуску до цього. І навпаки, для осіб, котрі перервали навчання в університеті (коледжі), існуватиме можливість визнання системою професійної освіти вже набутих здатностей (компетенцій).

3. Закріплення кваліфікацій за всіма сферами освіти. Передбачається, що для отримання додаткової вартості розміщення кваліфікацій у НРКН здійснюватиметься за «доменами», які зорієнтовані на професії, групи професій, види робіт, види (підвиди) економічної діяльності.

4. Орієнтація на добровільність у застосуванні. Наголошується на тому, що НРКН не повинна бути обов'язковим інструментом у практичному застосуванні в економічному і трудовому житті. Тільки таким чином вона буде прийнята цільовими групами – роботодавцями, працівниками, студентами (учнями), закладами освіти тощо.

5. Недопущення появи «нової бюрократії». Рекомендується зберегти метод розподілу праці, функцій, забезпечення якості, наглядової діяльності під час розроблення, запровадження й супроводу НРКН, який наразі використовується в Німеччині. Це унеможливить монополізацію «бажаючими» нового напрямку взаємодії ринку освітніх послуг і ринку праці.

6. Опис рівнів має проводитися дескрипторами, що розкриватимуть широку (всеохоплюючу) практичну здатність (компетенцію). Зазначається, що навчання, зорієнтоване на практичну діяльність, є обов'язковим для отримання й збереження професійних вмінь та навичок. Таким чином, на всіх рівнях НРКН повинні рівномірно враховуватися (описуватися) й професійна (виробнича) практика, й професійний досвід.

7. Поступовість розроблення. Передбачається, що в першу чергу структуруються та описуються здатності (компетенції), які передаються (переносяться, набувають легітимності) учню (студенту) в закладах освіти, на виробництві тощо. Надалі структуруються здатності (компетенції), набуті неформальним чи інформальним (спонтанним) шляхом.

Основними особливостями розбудови НРКН є те, що вона:

- описує практичні здатності (компетенції), виміряні й оцінені шляхом визначення компетентності пошукача;
- описує практичні здатності (компетенції) з різних напрямів (спеціальна, соціальна та особистісна здатність (компетенція));
- розглядає «домен» як блок здатностей (компетенцій);
- зберігає таксономічну ієрархію¹².

Кожний із восьми базових рівнів, розміщених у первинній моделі НРКН, характеризує здатності (компетенції), необхідні для набуття кваліфікації. Поняття «здатність (компетенція)» є базисом НРКН та розкриває здатність і готовність особи використовувати знання, навички й особистісні, соціальні та методологічні можливості як в умовах навчання чи роботи, так і для професійного й особистісного розвитку. У цьому випадку під поняттям «здатність (компетенція)» розуміються наявні навички та вміння працювати.

Ураховуючи те, що НРКН включає скоріше кваліфікації, ніж індивідуальні навчальні й професійні програми (стандарты, біографії тощо), існують окремі сфери, де недоречно характеризувати здатності (компетенції) та орієнтації, набуті в процесі отримання освіти чи підвищення кваліфікацій. Унаслідок цього матриця НРКН не охоплює такі особистісні характеристики, як надійність, актуальність, витривалість, увага, етичні й моральні аспекти, міжкультурна здатність (компетенція), толерантність, патріотизм, демократичний і гуманний світогляд, незважаючи на велику значущість вказаних вище аспектів та здатностей (компетенцій). Як і ЄРК, первинна (пробна) модель НРКН фокусується на окремих характеристиках, котрі є найбільш суттєвими й невід'ємними для досягнення успішної та ефективної діяльності у сферах навчання і праці. Методологічна здатність (компетенція) є наскрізною, тому вона не може виокремлюватися в матриці НРКН.

Запропонована первинна (пробна) модель НРКН диференціюється за двома категоріями (групами) здатностей (компетенцій). Німецькі розробники розрізняють професійну здатність (компетенцію), що поділяється на знання та вміння, й персональну здатність (компетенцію), яка складається із соціальної та особистісної здатностей (компетенцій). Ці аналітично-методологічні відмінності базуються на широких теоретичних надбаннях щодо взаємозалежності, яка існує між різними аспектами цих здатностей (компетенцій). З огляду на той факт, що НРКН узгоджено посилається на конкретну здатність (компетенцію), будь-яке використання поняття «може» виключено з матриці НРКН¹³.

Інклюзивна освіта у ФРН

Інклюзивна освіта інтегрована в німецьке законодавство на основі міжнародного права. Конвенція ООН про права людей з інвалідністю у ст. 24

¹² Мельник С. В., Фініков Т. В. Освітньо-кваліфікаційні та професійні стандарти в Україні та за її межами. Київ : Таксон, 2010. 302 с.

¹³ Мельник С. В., Фініков Т. В. Освітньо-кваліфікаційні та професійні стандарти в Україні та за її межами. Київ : Таксон, 2010. 302 с.

спрямована на боротьбу з дискримінацією дітей з інвалідністю у сфері освіти, прописуючи модель соціальної інклюзії, принципів якої дотримується й Німеччина. Інклюзія передбачає право всіх учнів на якісну освіту та розвиток їхнього повного потенціалу, незалежно від особливих освітніх потреб, інвалідності, статі, соціального чи економічного походження.

У Німеччині учні з ООП (sonderpädagogischer Förderbedarf) можуть навчатись у звичайних школах або в спеціалізованих установах (Sonderschulen чи Förderschulen). Тип освіти, що здобувають такі особи, залежить від типу освітньої потреби, а також від закладів освіти, що є в регіоні, де вона проживає. Також для учнів із ООП додатково створено різні види спеціальних шкіл (sonderpädagogische Bildungseinrichtungen) в організаційних рамках загальної й професійної освіти.

Зазвичай на рівні дошкільної або початкової освіти визначається, чи має дитина особливу освітню потребу. У більшості випадків батьки вирішують, де саме буде навчатися дитина. Загальноосвітні заклади пропонують учням з особливими освітніми потребами додаткову підтримку. У спеціалізованих установах, як правило, такі само загальні освітні цілі, при цьому виділяють школи, що, по-перше, мають особливі вимоги до структури освіти; по-друге, забезпечують інтенсивну підтримку та догляд; по-третє, призначені для осіб з особливими інтелектуальними потребами.

Вважається, що учні мають особливі освітні потреби, якщо їхні можливості здобувати освіту, розвиватися або навчатися є обмеженими до такої міри, що вони не можуть успішно засвоювати навчальну програму в загальноосвітньому закладі без додаткової допомоги. Така допомога може бути фізичною чи соціальною. Рішення приймається індивідуально, іноді із залученням експертів. Процедура визначення наявності особливої освітньої потреби можуть ініціювати не лише батьки (для неповнолітніх), а й школа, компетентні служби або сама особа (для повнолітніх). Оцінка результатів навчання осіб з особливими освітніми потребами проводиться відповідно до загальних правил за певними винятками (якщо особа має інтелектуальні чи серйозні фізичні вади), коли здійснюється індивідуальна оцінка вчителями.

Починаючи з 1994 р., після прийняття Рекомендацій щодо спеціальної освіти, в школах Німеччини було запроваджено вісім основних елементів, за якими визначають осіб з особливими освітніми потребами: рухомість, сприйняття, пізнання, мотивація, спілкування, взаємодія, емоції та творчість. Як результат, оцінка проводиться за такими напрямками: розвиток навчальних і поведінкових стратегій, сприйняття та його процес, соціальні відносини, спілкування та взаємодія, індивідуальні й освітні обставини, шкільний простір і можливість змін, професійний простір та потреба в підтримці. На основі цієї оцінки визначають такі пріоритетні напрями підтримки: зір, навчання, емоційний і соціальний розвиток, мовлення, розумовий розвиток, фізичний розвиток та рухливість, навчання хворих учнів.

Стосовно професійної освіти варто зауважити: особлива увага тут приділяється професійній орієнтації, вибору оптимальної професії, що сприятиме подальшому розвитку особистості з особливими освітніми

потребами. Щодо вищої освіти, то законодавство має на меті усунути соціальні перешкоди на шляху її здобуття особами з ООП.

Зазначимо, що, на думку експертів ЮНЕСКО, інклюзивна освіта потребує докорінних змін у німецькій освітній системі, зокрема практику навчання та викладання має бути адаптовано до потреб усіх категорій учнів з ООП, а різноманітність повинна розглядатись як ресурс. Інклюзія – це й виклик, і можливість з точки зору освітньої політики Німеччини. Успіх у цій сфері залежить від відповідальних і спільних дій політиків, сімей, дитячих садків, шкіл, соціальних служб та громад.

По-перше, вимога до інклюзивних шкіл навчати всіх дітей разом означає, що вони повинні розробляти способи навчання, які реагують на індивідуальні відмінності, а отже, приносять користь усім дітям.

По-друге, інклюзивні школи здатні змінити ставлення до різноманітності, навчаючи всіх дітей разом, і становлять основу для справедливого й недискримінаційного суспільства.

По-третє, дешевше заснувати та утримувати школи, які навчають усіх дітей разом, ніж потім навчати тих, хто не досяг успіху в звичайній системі. Якісна інклюзивна освіта дає змогу молодим людям увійти в роботу й вести самостійне життя.

Німецька комісія ЮНЕСКО підтримує впровадження інклюзивної освіти у ФРН за допомогою власного Експертного комітету з інклюзивної освіти, до складу якого входять 29 фахівців з політики, практики, науки та громадянського суспільства. Вони розробляють рішення для розв'язання поточних проблем, пропагують концепцію інклюзивної освіти та проводять експертизу через модельні проекти. До експертної групи залучені ключові фахівці інклюзивної освіти Німеччини. Вони були призначені правлінням Німецької комісії ЮНЕСКО. Завдяки регулярному обміну досвідом експертна група об'єднує зацікавлені сторони інклюзивної освіти на національному рівні. Комісія розробляє концептуальні засади процесу розвитку інклюзивної шкільної системи¹⁴.

Вища освіта у ФРН

Надання послуг вищої освіти в Німеччині забезпечується різними типами ЗВО, а також низкою установ, що в деяких землях є альтернативою вищої освіти та дають можливість прослухати окремі курси для оволодіння певними професіями. Більшість ЗВО фінансуються державою й, таким чином, перебувають під її регуляторним контролем. ЗВО переважно поділяються на університети, університети прикладних наук, художні та музичні коледжі. Однак є також ЗВО, якими керують протестантська й католицька церкви, а також приватні заклади, офіційно визнані державою. Багато приватних ЗВО є університетами прикладних наук.

---

¹⁴ Inclusive education. URL: <https://www.unesco.de/en/education/inclusive-education>.

Вищу освіту можна здобути в 420 державних і визнаних державою ЗВО, які є таких типів:

- університети та їх еквіваленти (педагогічні, теологічні інститути тощо);
- коледжі мистецтва й музики;
- фахові школи (Fachhochschule) – ЗВО, що мають прикладну орієнтацію.

Альтернативою ЗВО є професійні академії, які поєднують академічну підготовку та практичне професійне навчання.

Щодо умов вступу до вказаних типів ЗВО Німеччини слід зауважити, що подавати документи можуть лише ті здобувачі, чия освіта відповідає німецькому атестату зрілості (Abitur). Іспит Abitur охоплює 4-5 екзаменаційних предметів, які мають включати щонайменше два предмети на рівні підвищених академічних стандартів і два із трьох предметів: «Німецька мова», «Іноземна мова» та «Математика». Крім того, іспит повинен включати всі три предметні галузі (мова, література та мистецтво; соціальні науки; математика, природничі науки й технології). Необхідний мінімум – три письмових іспити, які мають охоплювати щонайменше два предмети на підвищеному рівні академічних стандартів, котрі, у свою чергу, повинні включати принаймні один із таких предметів: «Німецька мова», «Іноземна мова», «Математика» або «Природничі науки». Усний іспит Abitur складається з предмету, який не екзаменувався в письмовій формі. Як правило, письмові й, можливо, усні екзамени складаються із трьох предметів, а з четвертого – лише усний. Залежно від законодавства певної федеральної землі, п'ятий предмет може розглядатися в усній чи письмовій формі, або конкретне досягнення, виконане протягом мінімум двох піврічних термінів (наприклад, річна робота, результати міждисциплінарного проекту або участь у визнаному конкурсі), може бути включено в експертизу Abitur (аналог української Малої академії наук – МАН). Конкретне досягнення повинне бути задокументовано в письмовій формі та доповнене колоквиумом. Після складання іспиту Abitur здобувач отримує свідоцтво про вступну кваліфікацію загальної вищої освіти, яка також включає дві третини успішності на етапі кваліфікації. Allgemeine Hochschulreife присуджується, якщо загальна кількість отриманих балів принаймні достатня (середня оцінка 4 чи мінімум 300 із 900 можливих балів)¹⁵.

Як зазначалося вище, головною умовою для вступу до ЗВО є наявність шкільного атестата, а також набуття загальної вступної кваліфікації (Allgemeine Hochschulreife), котра дає право вступати на будь-який курс навчання будь-якого закладу вищої освіти, а також можливість почати курс професійної освіти та навчання. Документ про загальну вступну кваліфікацію (Allgemeine Hochschulreife) є аналогом українського сертифіката зовнішнього незалежного оцінювання.

ЗВО надають освітні послуги в рамках трьох циклів:

Перший цикл послідовних кваліфікацій – бакалаврат. У рамках цього циклу в університетах можна отримати такі ступені:

---

¹⁵ Assessment in general upper secondary education. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/assessment-general-upper-secondary-education-21_en.

- бакалавр мистецтв (B.A.);
- бакалавр науки (B.Sc.);
- бакалавр інженерії (B.Eng.);
- бакалавр права (LL.B.).

У коледжах мистецтва й музики можна отримати такі ступені:

- бакалавр образотворчих мистецтв (B.F.A.);
- бакалавр мистецтв (B.A.);
- бакалавр музики (B.Mus.).

Додатковою вимогою для осіб, що бажають вести педагогічну діяльність, щоб отримати право викладати, є наявність ступеня бакалавра освіти (B.Ed.).

Другий цикл послідовних кваліфікацій – магістр. Триває від 2 до 4 семестрів залежно від напряму підготовки. Можна отримати такі ступені:

- магістр мистецтв (M.A.);
- магістр наук (M.Sc.);
- магістр інженерії (M.Eng.);
- магістр права (LL.M.);
- магістр освіти (M.Ed.).

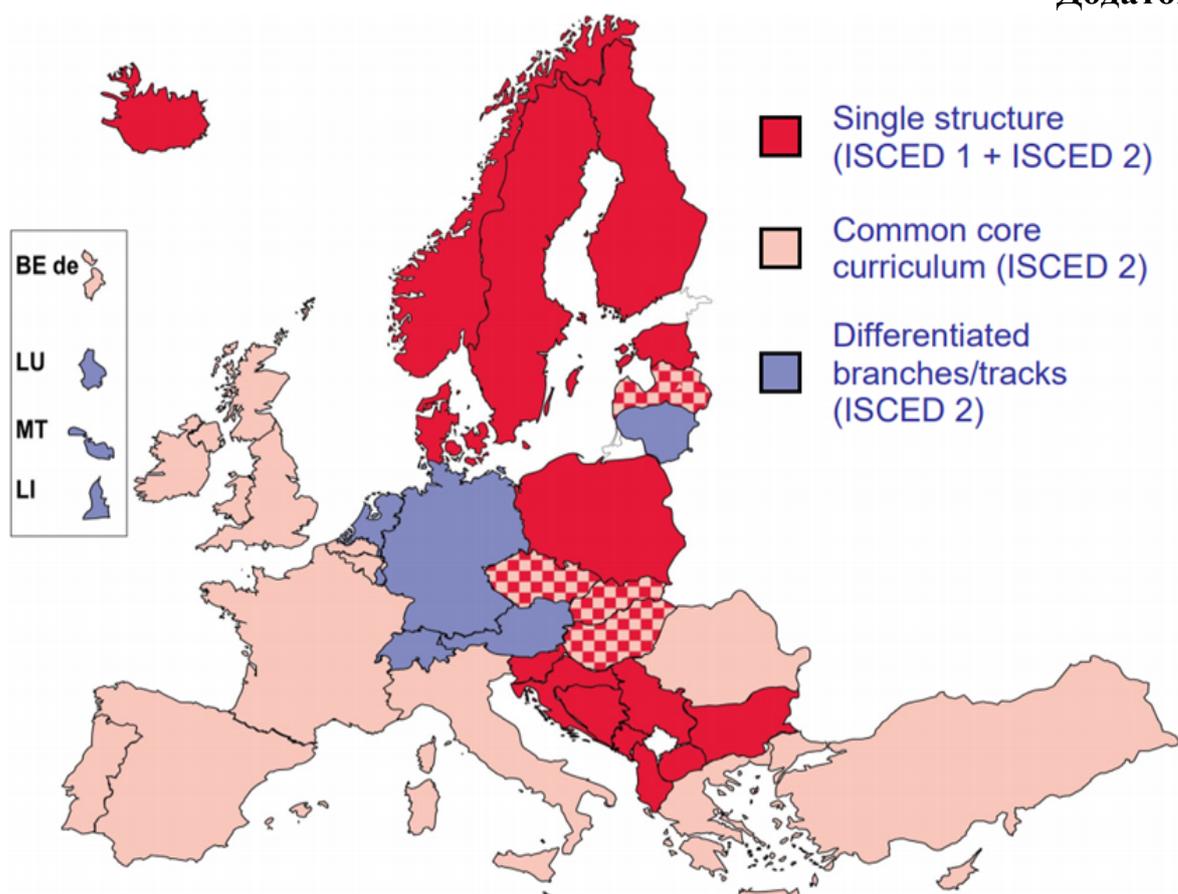
У коледжах мистецтва й музики можна отримати такі ступені:

- магістр образотворчих мистецтв (M.F.A.);
- магістр мистецтв (M.A.);
- магістр музики (M.Mus.).

При отриманні ступеня у фахових школах:

- магістр мистецтв (M.A.);
- магістр наук (M.Sc.);
- магістр інженерії (M.Eng.);
- магістр права (LL.M.).

Третій цикл послідовних кваліфікацій – доктор. Ступінь PhD дає право на проведення глибоких незалежних академічних і наукових досліджень. Основною моделлю отримання цього ступеню є індивідуальне навчання під наглядом керівника, хоча наразі набувають розвитку структуровані навчальні програми.

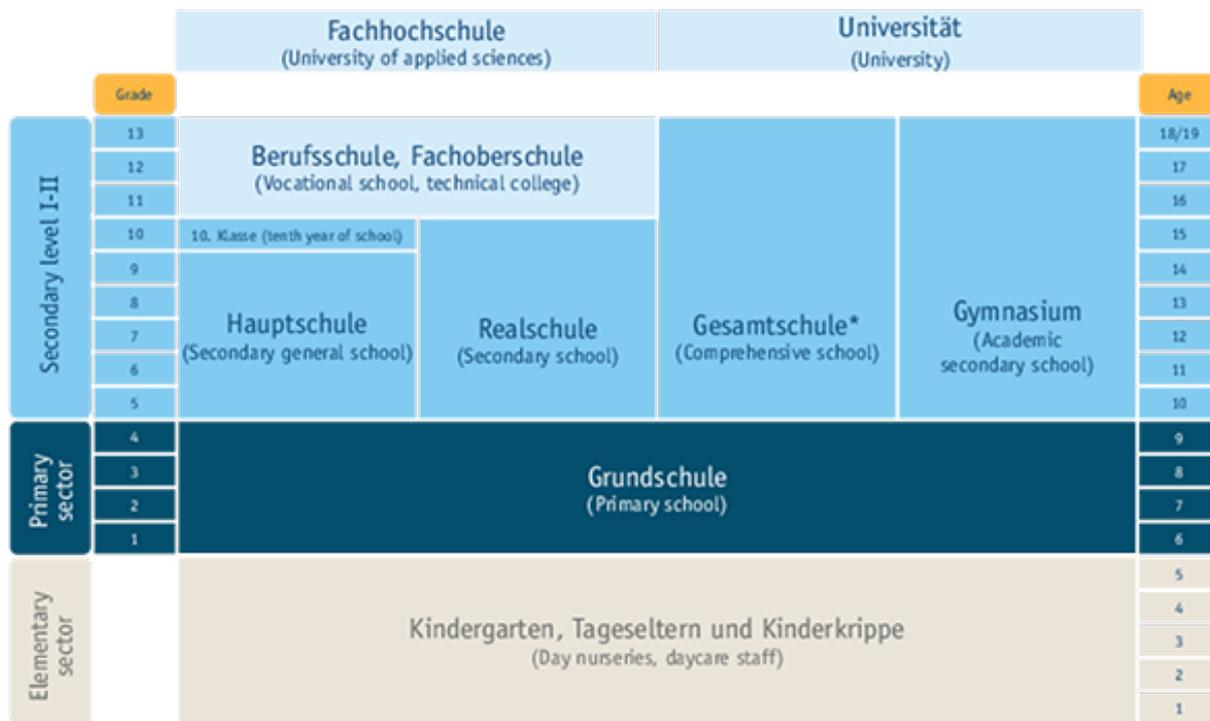

Source: Eurydice.

Основні моделі початкової та базової середньої освіти (ISCED 1-2)

Джерело: The Structure of the European Education Systems 2019/20. URL: https://eurydice.org/pl/wp-content/uploads/2019/10/the_structure_of_the_european_education_systems_2019_20.pdf.

Germany's education system

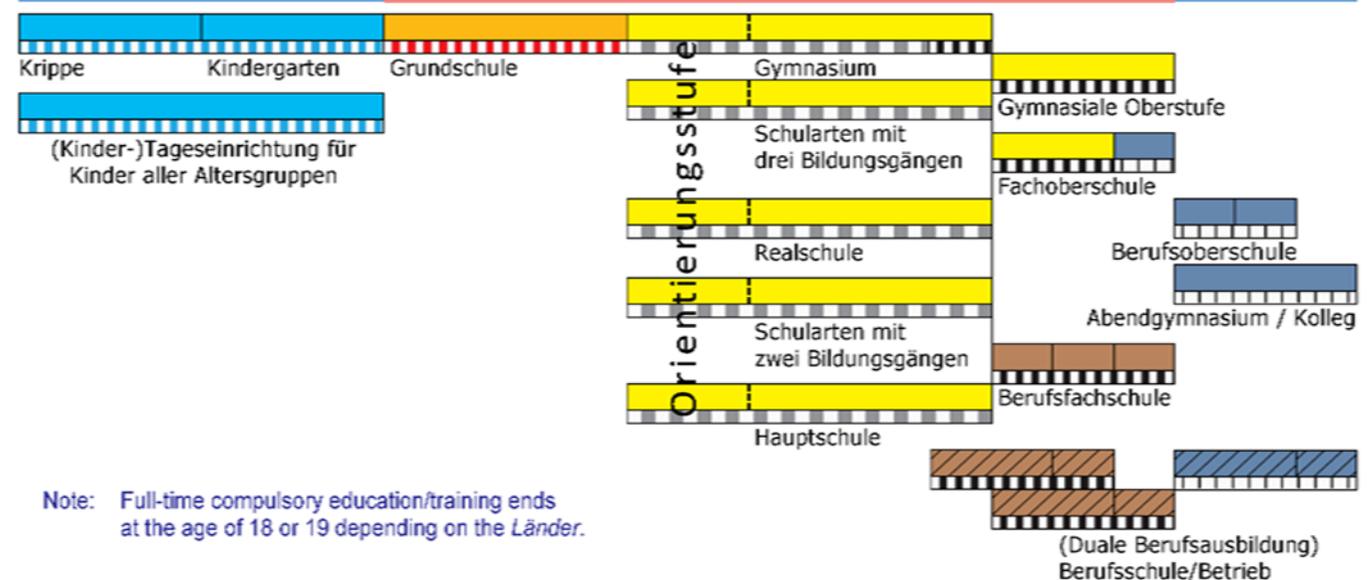
Структура системи освіти Німеччини

Джерело: German Education System <https://www.studying-in-germany.org/german-education-system/>.

Germany – 2021/22

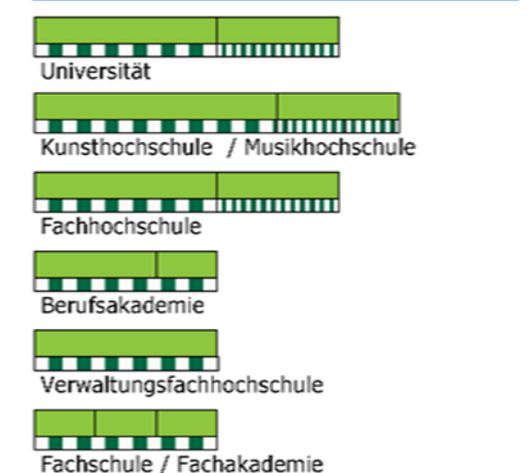
Age of students

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22

Programme duration (years)

0 1 2 3 4 5 6 7 8

DE

Early childhood education and care (for which the Ministry of Education is not responsible)	Secondary vocational education
Early childhood education and care (for which the Ministry of Education is responsible)	Post-secondary non-tertiary education
Primary education	Secondary general education
Single structure	Tertiary education (full-time)

Allocation to the ISCED levels:

ISCED 0	ISCED 1	ISCED 2	ISCED 3	ISCED 4	ISCED 5	ISCED 6	ISCED 7
---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

Compulsory full-time education/training	Additional year	Combined school and workplace courses	Years	Programme being phased out during (year)
Compulsory part-time education/training	Study abroad	-/n/-		